

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2016 – Volume 25, Issue 3, pp. 75–79
<http://doi.org/10.18352/jsi.496>

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Utrecht University of Applied Sciences,
Faculty of Society and Law, in cooperation with
Utrecht University Library Open Access Journals

Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

Gustaaf Bos. **Antwoorden op andersheid. Over
ontmoetingen tussen mensen met en zonder
verstandelijke beperking in omgekeerde
integratiesetting.** Nieuwegein: EPC, 2016, 379 p.

ISBN: 9789462287358

BOOKS

GERDA SCHOLTENS

Gerda Scholtens is zelfstandig professional in de GGz en kwartiermaker.

E-mail: gerdascholtens@xs4all.nl

Antwoorden op andersheid is een interessant en opmerkelijk onderzoek naar de persoonlijke ervaringen, emoties en beeldvorming van buurtbewoners met en zonder verstandelijke beperking in een omgekeerde integratiesetting. Omgekeerde integratie is sinds de jaren negentig een alternatief in het Nederlandse vermaatschappelijkingsbeleid. Op beschutte instellingsterreinen werden huizen gebouwd en komen mensen te wonen zonder verstandelijke beperking. De achterliggende gedachte was dat de samenleving nog niet klaar was voor mensen met een verstandelijke beperking. In de “verdunningswijken” konden mensen zonder beperking langzamerhand aan de oorspronkelijke bewoners wennen terwijl de oorspronkelijke bewoners hun bewegingsvrijheid in een beschutte omgeving zouden behouden en gebruik konden blijven maken van het voorzieningenaanbod.

Antwoorden op andersheid

Over ontmoetingen tussen mensen met en zonder
verstandelijke beperking in omgekeerde-integratiesettingen

Gustaaf Bos

BOOKS

De locaties waar het onderzoek heeft plaatsgevonden zijn 's Heeren Loo Het Westerhonn-Polanen, Severinus: De Berkt en Akkereind en 's Heeren Loo: Groot-Schuylenburg-Groot Zonnehoeve. Het onderzoeksdesign bestaat uit twee delen: "samen kennis maken", dat betrekking heeft op Bos' veldwerk in vier omgekeerde integratiesettingen en "denken met theorie", waarin de auteur met gebruikmaking van drie theorieën de data uit zijn veldwerk interpreteert. Bos wil geen antwoorden op andersheid in het algemeen formuleren, maar de lezer uitdagen zich af te vragen wat hij kan leren van dit onderzoek. Als onderzoeker stelt hij zichzelf ook op als "educator en interpretator".

Inzet van het "samen kennis" maken is om de focus van het onderzoek te laten bepalen door de verwachtingen, zorgen en aandachtspunten van alle betrokkenen. Onderzoek als een actief gezamenlijk "kennismakingsproces" onderbouwt Bos met de inzichten van het sociaal constructivisme en de enactivistische kentheorie: kennis is niet alleen situatie- en persoonsgebonden maar heeft ook een sterk intersubjectief, relationeel karakter.

De keuze voor het veldwerk in de vorm van participerende observatie en half-gestructureerde interviews ontleent de auteur aan de theorie over responsief evalueren (Abma & Widdershoven, 2006). De essentie van responsieve evaluatie is de dialoog tussen de belanghebbenden – inclusief de onderzoeker. Geëngageerde betrokkenheid van de onderzoeker is in deze theorie voorwaarde om abstracties en algemeenheden te vermijden, maar in gesprek komen over concrete onderwerpen uit de dagelijkse praktijk die ertoe doen. Om het dagelijks leven in de zorgsettingen te leren kennen doet hij tweeënhalf jaar veldwerk. Zijn ervaringen met het veldwerk zet hem op het spoor om de omgang met de ongemakkelijke andersheid tot kernthema van zijn onderzoek te maken.

Het tweede deel van het onderzoeksdesign heet "denken in theorie". Voor het analyseren en interpreteren van zijn data kiest Bos voor drie filosofische theorieën: Goffman's (1959) dramaturgisch perspectief: ontmoeting is theater, Kunneman's (1998) interferentie: ontmoeting tussen botsende logica's en Waldenfels' (2004) responsiviteit: ontmoeting met het vreemde.

Goffman (1959) betoogt dat mensen in het dagelijks leven vooral indrukken bij elkaar willen wekken die eraan bijdragen dat onderlinge interacties soepel en ongestoord kunnen verlopen. Betrokkenen van wie de uiterlijke verschijning en/of manier van doen tot ongemak en mogelijke conflicten zouden kunnen leiden, worden volgens deze theorie zoveel mogelijk ontweken of genegeerd. Kunneman (1998) typeert zorgsettingen als interferentiezones tussen leefwereld en

systeem, waar communicatieve en instrumentele logica voortdurend met elkaar om voorrang strijden. Het krachtenveld bestaat, enerzijds, uit (zorg)systemen die gericht zijn op het uitvoeren, controleren en beheersen van de processen waarvoor ze in het leven zijn geroepen en, anderzijds, uit de persoons- en plaatsgebonden, subjectieve handelings- en ervaringskennis van (al of niet professioneel) betrokkenen. Welke logica bepaalt hoe betrokkenen zullen handelen, hangt steeds af van lokale en persoonlijke invloeden.

Waldenfels' (2004) begrip "relationele vreemdheid" is een centraal begrip in deze studie naar antwoorden op andersheid. Het vreemde als fenomeen verschijnt volgens Waldenfels altijd in een verhouding tussen de ander, onszelf en een waarde-geladen context: lokaal, sociaal, cultureel etc. Ontmoetingen draaien om zowel onze voorbewuste, lijfelijke respons op het vreemde dat wij ervaren als we een ander waarnemen, als om de betekenissen die wij vervolgens bewust aan die waarneming en respons verlenen. Een mooie illustratie hiervan uit het veldwerk van de onderzoeker, is de volgende:

Het was de eerste keer dat ik in een dergelijke woonvoorziening kwam, dat ik mensen zag met zulke littekens en dat ik van een afstand toekeek hoe iemand vastgebonden op bed lag om te voorkomen dat hij zichzelf anders "kapot zou maken". Ik was totaal onbekend met deze zorgsetting en met Wilfred en zijn huisgenoten. Maar in plaats van me na afloop van het bezoek af te vragen waarom mijn lijf zo heftig had gereageerd, situeerde ik het vreemde dat ik had ervaren in Wilfred en zijn huisgenoten én in de context waarin ik die ervaringen had opgedaan. Anders gezegd: ik stelde hun andersheid gelijk aan de vreemdheid die ik had ervaren. Zodoende liet ik mijn eigen waarnemingspositie en het perspectief waarmee ik betekenis verleende aan mijn ervaringen buiten beschouwing. En ik stond er al helemaal niet bij stil dat ik voor Wilfred en zijn huisgenoten ook een vreemde was. Het duurde dan ook lang voordat ik me ging afvragen hoe zij mijn korte bezoek zouden hebben ervaren (p. 98).

De data uit het veldwerk ordent Bos in drie hoofdstukken. In het hoofdstuk "De confrontatie met de onbehaaglijke en verwarrende andersheid", werkt hij twee tegengestelde thema's uit: op afstand blijven en verbinding zoeken. Verreweg de meeste betrokkenen zonder verstandelijke beperking – zorgverleners, nieuwe burens maar ook familie leden – beschouwen vreemdheid als individueel kenmerk van mensen met een verstandelijke beperking. Maar er zijn er ook die de ervaren vreemdheid overstijgen, doordat zij iets van zichzelf in de ander herkennen: een bloedband, gedeelde interesse of een karaktertrek.

BOOKS

In het hoofdstuk "De sterk geprotocolleerde en georganiseerde omgang met andersheid", beschrijft Bos twee elkaar kruisende bewegingen. Aan de ene kant de grote invloed die instrumentele logica heeft op het handelen van de zorgverleners. Tijdens interacties met personen met een verstandelijke beperking zijn veel zorgverleners vooral gericht op rust, veiligheid en regelmaat. Om die reden zijn ze dikwijls gefocust op wat er mis kan gaan in het dagelijks leven van hun cliënten en krijgen nieuwe burens tijdens voorlichtingsbijeenkomsten het advies om vooral voorzichtig te zijn en gepaste afstand te bewaren.

Maar aan de andere kant is daar buurvrouw Willy, die Klaas op de hoogte houdt van de laatste voetbaluitslagen, hem iets te drinken geeft als hij daar zin in heeft en tegen de medewerker ingaat die Klaas verbiedt bij haar aan te bellen om overlast te voorkomen. Als de communicatieve logica de overhand heeft in situaties die doorgaans door instrumenteel denken worden gedomineerd, krijgen de oorspronkelijke bewoners de ruimte om iets "eigens" te laten zien, waardoor de vreemdheid wordt overstegen. Zoals in het voorbeeld van Sander, die geniet van de vuurkorf op een kerstfeest, en omdat de woonbegeleider wat langer dan gepland op het kerstfeest blijft, kennis maakt met twee nieuwe burens die eerst wat op afstand bleven.

In het hoofdstuk "Te weinig ruimte voor 'verschil' in (omgekeerd) integratiebeleid", vraagt de onderzoeker zich af of er een gedeelde verhaallijn mogelijk is in het vermaatschappelijkingsdebat, waarin de verschillende betrokkenen hun eigen opvattingen hebben over de omgang met andersheid. De overheid heeft sinds de jaren negentig met het de-institutionaliseringbeleid ingezet op het reduceren van de maatschappelijke ongelijkheid tussen mensen met en zonder handicap. Familieleden hebben echter zorgen over de geringe aandacht in dat beleid voor de kwetsbaarheid en de afhankelijkheid van mensen met een verstandelijke beperking. En bestuurders van zorginstelling zijn beducht voor de eventuele overlast van mensen met een verstandelijke beperking in een reguliere woonwijk. Een gedeelde verhaallijn kan mogelijk in beeld komen als de verschillende betrokkenen bereid zijn te reflecteren op hun eigen ervaringen en waarde-geladen opvattingen over de omgang met andersheid in de samenleving.

In Bos' voorstellen voor praktijkverbetering is het creëren van leersituaties voor reflectie op eigen ervaringen en opvattingen over andersheid dan ook de rode draad. De voorstellen zijn achtereenvolgens: (1) ruimte (maken) en aandacht (hebben) voor verbinding door kleine verhalen. Door het delen van persoonlijke verhalen door betrokkenen ontstaan nieuwe gezamenlijke ervaringen, aan de hand waarvan zij iets over zichzelf in relatie tot de ander en vice versa kunnen leren en waarmee nieuwe onderlinge verbindingen ontstaan; (2) een inspirerende en faciliterende

zorginstelling die bijvoorbeeld nieuwe bewoners op de voorlichtingsbijeenkomsten aan het denken zet over de inzet en het doel van omgekeerde integratiesettingen; (3) zorgverleners als participerende observant. Als zorgverleners de tijd krijgen om regelmatig een paar uur ergens te gaan zitten observeren, luisteren, meedoen en ervaren zonder te oordelen of in te grijpen, zou dit de reflecties op de dagelijkse zorgprocessen en de relationele kant ervan, kunnen bevorderen; (4) in het beroepsonderwijs leren reflecteren op de zorgrelatie.

Het creëren van leersituaties om bestaande routines te doorbreken en ruimte te maken voor verschillende perspectieven door alle betrokkenen – buurtbewoners met en zonder verstandelijke beperking, zorgverleners, familieleden, managers en beleidsmakers – hiervoor uit te nodigen, vind ik een uitstekend voorstel en een passende uitkomst van dit onderzoek. Een valkuil kan echter zijn om deze leersituaties onderdeel te laten zijn van bestaande gebruiken in een zorginstelling, zoals de voorlichtingsbijeenkomsten voor nieuwe bewoners. Onze ervaring met multiloog-bijeenkomsten¹ – die te vergelijken zijn met de leersituaties die door de onderzoeker worden voorgesteld – is dat wat de deelnemers aan deze bijeenkomsten waarnemen en beluisteren in de persoonlijke verhalen van elkaar, beïnvloed wordt door de mores van een zorgsetting. Het verdient daarom aanbeveling om naar mogelijkheden buiten het terrein van de zorginstelling om te zien.

NOTEN

1 Voor informatie over multiloog, zie www.inca-pa.nl.

REFERENTIES

- Abma, T. A., & Widdershoven, G. A. M. (2006). *Responsieve methodologie. Interactief onderzoek in de praktijk*. Den Haag: Lemma.
- Goffman, E. (1959). *De dramaturgie van het dagelijks leven. Schijn en werkelijkheid in sociale interacties*. Utrecht: Bijleveld.
- Kunneman, H. P. J. M. (1998). *Van theemutscultuur naar walkman-ego: Contouren van een postmoderne individualiteit*. Amsterdam/ Meppel: Boom.
- Waldenfels, B. (2004). Bodily experience between selfhood and otherness. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 3, 235-248.